

Under de senaste åtta åren har en period av verksamhetsförlagd utbildning (skolpraktik) för lärarstudenter i filosofi vid Linköpings universitet använts för projekt med mål att ta reda på något upplysande om skolfilosofins villkor och effekter. Perioden har kommit så tidigt i utbildningen att studenterna gått ut till sina olika skolor med en bakgrund av bara en introduktionskurs i praktisk filosofi, inriktad mest på argumentationsanalys. Därför har de inte varit färdiga att hålla i filosofiundervisning, och de har i stället haft som uppgift att förutom att följa en filosofilärares arbete genomföra en mindre forskningsuppgift. Denna har föreskrivits att knyta an till de nyss avslutade studierna i argumentationsanalys och har inneburit en uppmaning att empiriskt pröva ett antagande om hur argumentation rent faktiskt går till eller om vilka effekter träning i argumentationsanalys har. Studenternas undersökningar har senare under terminen redovisats i rapporter, av vilka det nu föreligger cirka tjugo. Det är några resultat ur dessa rapporter som strax skall återges.

Intresseramen för undersökningarna har varit nog så klar för studenterna innan de börjat sin verksamhetsförlagda period – och möjlighet till handledning har funnits. Intresset har styrts genom en fokusering på frågan om den eventuella nyttan med filosofistudier. Den allmänna idén om nytta har i praktiken flyttats ned ett bra snäpp till ”transfererbara färdigheter” – det vill säga sådana färdigheter som är nyttiga i studier inom andra ämnesområden eller för olika slag av arbetsuppgifter. I förlängningen har det givits utrymme för ett fritt val av preciseringar eller operationaliseringar. (Studenterna har haft viss bekantskap med samhällsvetenskaplig metodik från sitt introduktionsår.) Några exemplifierande undersökningar har blivit genomgångna före det egna arbetet. De vetenskapsteoretiskt grundade reservationer som gjorts mot dessa undersökningar sätter tydliga spår i studenternas arbeten. Till priset av en ibland överdriven försiktighet i slutsatser syns då, å andra sidan, ofta en ökad skärpa i det som utpekats som filosofins nytta. Försiktigheten syns också i en viss flykt från kausala frågor till enklare beskrivningar – detta syns i följande redovisning. Flera gånger framkommer i kritiska kommentarer till vad som utpekats som ”vanliga”

företeelser i argumentationsteoretisk litteratur; dessa är ofta inte uppenbart vanliga. Reservationer inför studiernas räckvidd finns genomgående, men markeringar av dessa reservationer utelämnas.

1. ATT ALLS ARGUMENTERA

Lärarstudenter som har valt filosofi och har några veckor av argumentationsanalys bakom sig förväntar sig att möten där argument bryter sig mot varandra är en standardmässig situation. Vid empiriska studier av argumentation bland gymnasister blir de därför förvånade av hur snabbt idékonflikter mellan gymnasister läggs ned och ersätts av en orientering mot konsensus. Agonistik i filosofins tjänst verkar vara sällsynt på svenska gymnasier.

En sak som snabbt blir synlig är att rutinerna i skolarbete snabbt formar arbetet med argumentation. I en beundransvärt fyllig transkription av en diskussion gällande påståenden om dödsstraff sägs bland annat följande (antalet röster går inte att utläsa):

- Jag tycker det var ganska bra.
- Ja.
- Ska vi utse vilka som var bäst?
- Ja.
- Vad hade du för någon?
- Vill du läsa?
- Det är bara att ta en, vi har ju samma.
- Ja, det är samma, lika.
- Ja.
- Ta den där!
- Ta Saras!
- Ska vi skriva med blyerts?
- Vad ska vi anteckna? Det står ju här att vi ska anteckna varandras, men dom är ju redan antecknade. Det skiter vi i.
- Anteckna inte det. Tvåan har vi inga förslag på, eller hur?
- Nä.
- Trean då?
- Ja, visst.
- Det är väl bara att skriva ner din.
- Fyran, hur skall vi bete oss, eller ska vi skriva först?
- Ja.
- Har ni inget kortare. Den här är så lång.
- Äh, den blir bra.
- Vi kör på den.

Någonstans anas protokollföreläsarens röst. Faktum var att det tog betydligt längre genuin diskussion att utse sekreterare för gruppen än att ta ställning till huruvida anhöriga till ett mordoffer borde försöka förlåta gärningsmannen.

Gymnasisters hastiga rörelse mot konsensus gäller inte bara när det är gynnsamt för arbetskonomi. Det gäller i minst lika hög grad när det bränner till i en diskussion. Följande replikskifte i en grupp rör frågan om man kan hitta auktoritativa råd i Bibeln:

- Jo!
- Nä!
- Nähä, men fundera då lite runt omkring, nu när ni är osams om de här råden. Om de stämmer.
- Nu tycker jag inte du skall vara så vrång.
- Nä, jag ska inte vara så vrång. (skratt)

Efter skrattet följer flera överslätande repliker. Det är just skrattet som rapporten noterar. Det har stor frekvens i ungdomars argumentation, och de studenter som hittat fram till Wirdenäs (2002) undersökning om ungdomars argumentation är benägna att hålla med henne om att skrattet har som funktion att skapa gruppsammanhållning genom att synliggöra en fundamental solidaritet som går före de oenigheter som skolan lägger fram för bearbetning.

Att strävan efter konsensus är starkare än lusten att argumentera har med tiden blivit ett grundläggande antagande. I senare års undersökningar – mycket med stöd i Dysthe (1996) – har närmare belysning eller förklaringar efterlysts. Så till exempel i en intervjuundersökning där elevrösterna hänvisar till två saker: rädsla och det begränsade talutrymmet. Vad det gäller det senare finns utpekanden av den starkt upplevda risken att man hamnar i en roll ”där man aldrig säger något och inte får någon respekt”. Eller annorlunda uttryck med poängterande av hur talutrymmet används:

- Man får ju mer sagt när de, eh, mer sociala i klassen, när dom är borta, När dom är borta är det mycket lättare att få sagt det man vill säga. Annars får dom prata så mycket så då orkar man inte.

Erkännanden av rädsla hänvisar i allmänhet till majoritetstryck. Ett typiskt yttrande är: ”... och så är man kanske rädd för att avvika från mängden om kompisarna tycker något helt annat och man framstår som värsta idioten för att man tycker något.”

I en studie som rapporterar om mekanismerna i vägen mot konsensus har först etiska problem presenterats för elevgrupper via mycket schematiserade exempel. Problemen gällde till exempel urval för vård och

anställning, och kontextuell information var begränsad till kön, ålder och formell kompetens. I detta skede uppvisade elevernas argumentation mångfald och variation. Efter ett tag tillsköts specifik information som gällde kriminalitet, missbruksproblem eller innehav av särskilt värdefull kompetens. Med detta tillskott upphörde all argumenterande diskussion och konsensus uppstod kring väletablerade värderingar av tumregelskaraktär. Den pessimistiska tolkningsmöjligheten här är att skolans filosofiska arbete gärna rör tolkning och inventering men ogärna egentlig prövning.

En precisering av den pessimistiska läsningen finns i en studie om hur argumentationsframgång hänger samman med sociala faktorer i elevs möten. I en undersökt filmsekvens, som fångar elever vid en central punkt i argumentation, utpekas till exempel att åtskilliga elever som inte vinner gehör hos andra har dålig samstämmighet mellan kroppsspråk och tal. Standardmässiga tolkningar av innebörden i kroppsliga uttryck har hämtats från litteratur om kroppsspråk, till exempel Pease (1988). Hos många elever noterar observatören en diskrepans mellan de kroppsliga och de muntliga signalerna. Elever kan exempelvis göra en auktoritativ gest, som att räta ut ryggen, samtidigt som de betonar schablonartade slagord, eller de kan göra en underkastelsegest (böjd ryggrad, handflator uppåt) när de lämnar ett förslag. Elever som i den filmade sekvensen är framgångsrika uppvisar däremot samstämmighet mellan gestik och uttryck, exempelvis pondus vid framförd poäng (höger hand i V-form över bröstet och rak ryggrad) och betoning på faktiskt huvudord samt koncentration vid frågor (rygg något krökt, händer och armar stilla).

I en annan studie kompletteras sådana faktorer med en beskrivning av hur en vid argumentation framgångsrik elev är/blir ledande genom att vara den förste som talar i termer av "vi" snarare än "jag", att dra in sig själv i rekapitulationer av vad som åstadkommit och att peka ut vad som är målet för pågående diskussion. Här omnämns dock beteende av undantagskaraktär, och båda de sistnämnda rapporterna styrker den praktiskt betydelsefulla misstanken att gymnasister över lag har en föga gedigen träning i muntlig framställning.

2. FLICKOR, FILOSOFI OCH POJKAR

Vågen av intresse för genusaspekter har varit tydlig i lärarstudenternas val av studieområde. I två fall har man prövat påståenden om manliga elevs dominans i talutrymmet. Källor i detta ärende uppvisar en stor divergens. Det finns studier som finner att pojkar i vissa skolmiljöer lägger beslag på hela 70 procent av talutrymmet, andra studier ger lägre siffror men dominans för pojkar brukar kunna noteras. En blivande

filosoflärare tittade på metodproblem i detta sammanhang och kunde notera en betydande skillnad mellan skattad andel i talutrymmet och den andel som var kronometerregistrerad. Med noggrann tidtagning har man i strid med förväntningar i två könsbalanserade klasser inte kunnat notera någon könsskillnad i utnyttjat talutrymme. Den registrerade andelen pojkar respektive flickor som var extremt tysta eller dito talföra var också likartad. Den aktuella undersökningen mynnar dock ut i en ny hypotes om genuskillnad, nämligen att flickor tenderar att använda tiden för fördjupning medan pojkar strävar efter att effektivt täcka av hela uppgiftsfält. I skolans vardag är detta liktydigt med att antingen prioritera att uppgifter blir ordentligt lösta eller att se till att det finns något slags lösning på alla uppgifter.

I en tredje sökning efter genuskillnader användes en enkät för att koppla föredragen argumentationsstrategi till några olika slag av pläderingar, till exempel för att få föräldrars tillstånd att gå på en viss fest, att övertyga en lärare i det rimliga i att ge ett högre betyg eller att offentligt motivera bevarandet av en rivningshotad byggnad. ”Bästa argument” valdes från förslag som inkluderade även några typer av felslut. Inte samma slag av argument föredrogs i alla situationer; variationerna följde samma mönster hos pojkar och flickor.

En enda undersökning har pekat ut ett genuskiljande område med intresseväckande tydlighet. Det gällde då ett material som skapades i ett e-forum där gymnasister enligt uppgift förde in diskussionsinlägg. Bland inläggen sorterades fram de som uppvisade ”lyhörddhet”, med vilket avsågs inlägg som var berömande och tydligt angav ett beroendeförhållande till något tidigare gjort inlägg. Fördelningen av inlägg med i denna bemärkelse visad lyhörddhet var drygt 80 procent för flickor och drygt 50 procent för pojkar. Möjligen intressant att notera från denna undersökning är också att flickornas inlägg genomsnittligt var cirka 25 procent längre än pojkarnas.

3. DEN SKILLNAD FILOSOFIN GÖR

Förvärv av transfererbara färdigheter var, som sagt inledningsvis, utpekat som ett område av särskilt intresse. Området närmas i flera fall men med stor försiktighet genom enkätundersökningar till elever. Elevers skattning av filosofins nytta tycks fördela sig enligt en ordentligt utplattad klockkurva. Några överraskningar har dykt upp genom mer riktade undersökningar med frågeformulär, till exempel att ingen samvariation har syns mellan sympati för innehållet i en slutsats och benägenhet att acceptera irrelevanta argument till dess stöd.

Några observationsstudier ger belägg för att den tekniska delen av

argumentationsanalys kan ha stort genomslag i skolan. På en skola gavs möjlighet att jämföra hur samma diskussion hanterades (i religions- ämnets etikmoment) i en klass som avslutat fem veckors övningar i argumentationsanalys och i en klass som just påbörjat sådana övningar. En hel del termer hade vunnit insteg efter övningarna i filosofi och användes adekvat och ofta; det gällde framför allt termerna ”hållbar”, ”relevant”, ”argument”, ”värdesats” och ”faktasats” samt varianter av dessa. I en annan jämförande studie skulle givande och efterfrågande av preciseringar granskas. Den granskningen utmynnade i ett tankeväckande misslyckande – inga sådana åtgärder hittades i elevers argumentation.

Mer substantiellt stöds i en före-/efterundersökning att filosofiundervisning skapar fördjupning. I en skolklass begärdes före etikmomentet ett motiverat ställningstagande gällande ett medicinskt prioriteringsproblem. Exakt samma uppgift gavs till samma elever när momentet var avslutat. Skillnaden mellan de två svarsamlingarna var mycket stor, och med det som nyss kallades ”fördjupning” avses särskiljande av argument, större antal argument, närvaro av argument av andra ordningen samt bemötande av alternativa synsätt – av de två sistnämnda faktorerna hade inget syns i den första svarsomgången. Notervärt från denna undersökning är också att det framgick att eleverna ofta ändrat åsikt under den period studierna i moralfilosofi pågått.

En jämförande studie gjordes under påverkan av amerikansk forskning om filosofins effekter (två källor anges i litteraturförteckningen som APA och LSAT). I en liten klass i årskurs tre hade hälften av eleverna tidigare haft filosofi som tillval medan den andra hälften hade valt ett annat ämne. Klassen sattes att göra samma två läsförståelseuppgifter ur ett mer än tio år gammalt högskoleprov. Utfallet var slående. Av maximalt 8 möjliga poäng hade elever som tidigare studerat filosofi 4,8 medan övriga hade 2,6. Rapportförfattaren drar inga slutsatser men pläderar för läsförståelse som ett intressant mått i större studier.

4. LÄRARES ROLL I DET HELA

Även resultat av undervisningsupplägg har uppmärksammats. I ett fall till exempel har ett försök gjorts att se hur frekvensen av (för många vuxna) störande inslag av ungdomsspråk kan påverkas; de språkkarakteriseringar som användes var hämtade från Kotsinas (2004). I två jämförbara grupper introducerades en diskussionsuppgift med en text preparerad i en påtaglig ”ungdomsspråklig” stil medan den andra gruppen fick möta en variant med en klart sober utformning. Registreringarna vid den efterföljande diskussionen visade att den senare gruppens diskussioner innehöll ungefär hälften av mängden ”onödiga småord” jämfört med den

med ”ungdomsspråk” introducerade gruppen. Närvaron av slanguttryck stod i proportionen 1:6. Tydlig skillnad fanns också i benägenheten att göra upprepningar.

Att som i den nämnda undersökningen styrka tanken om exemplets makt har väl mest värde genom att förhindra att gamla insikter döljs bakom nya. Detsamma gäller nog en undersökning om effekterna av läraringrepp i diskussion. Två parallellklasser gavs samma uppgift: att motivera ett ställningstagande i ett fall med en begäran om dödshjälp. I den ena klassen ägde diskussionen rum utan närvaro av lärare, men med lärarstudent som passiv observatör. I den andra klassen deltog lärare och gav ospecifika men perspektivgivande uppmaningar. En hel del av dessa, men inte alla, togs och anpassades till diskussionen som tematiskt blev väsentligt innehållsrikare än den som ägde rum utan närvarande lärare. Observatören beskrev de huvudsakliga problemen för den klass som var lämnad på egen hand i termer av vidhäftning och rundgång.

Ett renodlat lärarperspektiv är uppfångat endast i en intervjuundersökning som gällde olika aspekter på arbete med etikundervisning. Det mest slående draget i svaren var den samstämmighet med vilken lärare (8 st.) pekade ut vilka undervisningsproblem som för dem var centrala: Hur skall en mot ämnesområdet etik ifrågasättande attityd – från många elever och kollegor – hanteras? Hur skall blyga och osäkra elever integreras i ett sammanhang där möte genom diskussion anses väsentligt? Hur skall engagerande konkretion samsas med ämneskrav på ett teoretiskt perspektiv? Om frågornas centralitet rådde enighet, däremot inte om svaren på dem.

Det som önskats av studenterna inför dessa uppgifter har inte varit vetenskapliga resultat, något de varit oskolade för, utan uppslag som kan vara värda att gå vidare med. Om vad som händer genom filosofistudier på grundläggande nivå finns både erfarenheter och fromma förhoppningar, men mellan de stabila resultaten tycks det fortfarande vara glest.

LITTERATUR

APA (American Philosophical Association), mest relevant vid ”Data”; 10.05.21 på <http://www.apaonline.org/profession/data.aspx>

Dysthe, Olga. 1996. *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.

Kotsinas, Ulla-Britt. 2004. *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studentförlag.

LSAT (Law School Admission Test), mest relevant vid ”LSAT scores by Major”; 10.05.21 på <http://www.uic.edu/cba/cba-depts/economics/undergrad/table.htm>

Pease, Allan. 1988. *Body Language*. Oxford: University Printing House.

Wirdeñäs, Karolina. 2002. *Ungdomars argumentation – om argumentationstekniker i gruppsamtal*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.